

הרב מאיר ברקוביץ

שכר עבודה אסורה

ראשי הפרקים

- א. חיוב היסת בתביעת אתנן
- ב. חת"ס: רבנן מודים בחייבי כריתות בעריות
- ג. הרודף אחר הערוה מצילים בנפשו
- ד. הסכם עבודה אסור
- ה. חיוב תשלום בגין איסור

א. חיוב היסת בתביעת אתנן

בחור"מ (פז, כה) נפסק:

כל הטוען לחבירו טענה שאפילו אם הודה לא יתחייב ממון, אם כפר אינו חייב היסת. כגון בטוען לחבירו: אמרת שתתן לי מנה והלה כופר, פטור משבועה, שהרי אין כאן חיוב ממון ע"י דיבורו (אם רק אמר לחבירו שיתן לו מנה אינו חייב).

הרמ"א הוסיף על פי הריב"ש:

מי שטוענת כלפי אחד שנדר לה דבר באתננה והוא כופר, חייב להישבע.

מבואר כאן שהמודה בהתחייבות שלו באתנן חייב לשלם.

הב"ח מקשה מפ' השוכר את הפועלים (צא,א) שם אומר רבא: אתנן אסרה תורה אפילו בא על אמו. רש"י מקשה שהרי הוא מחייבי כריתות ואומרים קם ליה בדרבה מיניה, ובדיני אדם פטור, כיון שעכ"פ נתן את התחייבותו, הוי אתנן ואסור לגבוה. ומסביר רש"י שבאמת בדיני שמים חייב אלא שלבית הדין אין כח לחייבו בדיני אדם. או שמועילה תפיסה בזה. כיון שכך יש לשה שנותן לאשה (אפילו בא על אמו) שם אתנן. והרי כל המזנות אין חוששות לטבול והן מוחזקות בנדות, אם כן הוי חייבי כריתות ויש קם ליה בדרבה מיניה. וממילא אינה יכולה לתבוע את אתננה, ומדוע הכופר בזה חייב להישבע?

הש"ך (ס"ק נח) מקשה על הב"ח, שאין לדמות הדין כאן לדינו של רבא 'אתנן אסרה תורה אפילו בא על אמו'. שם הוא עוסק בחיוב מיתת בי"ד שאכן אומרים קם ליה בדרכה מיניה ואינו חייב בדיני אדם לתת לאמו אתננה. אולם כאן זהו חיוב כרת ואין הלכה כרבי נחוניא בן הקנה שאומרים קם ליה בדרכה מיניה בחייבי כריתות. אם כן חייב בדיני אדם לשלם לה אתננה!

ב. חת"ס: רבנן מודים בחייבי כריתות בעריות

החת"ס (אבה"ע קלג אות ג) אומר: 'לענ"ד הדין עם הב"ח', ומסביר: תוסי בב"ק (ע,א ד"ה אתנן) הקשו מנין לרבא שיאתנן אסרה תורה אפילו בא על אמו? אולי התורה מדברת על אתנן דוקא כאשר אין חיוב מיתת בי"ד בביאה? תוסי מתרצים שבתמורה לומדים שהפסוק 'לא תביא אתנן' מדבר על איסורי עריות, שבשניהם נאמר 'תועבה'. עדיין יש לשאול (פנ"י שם): אולי הפסוק נאמר בחייבי כריתות בדוקא, אך כאשר בא על אמו (שיש דין קלב"מ) י"ל שלימתנה' שיתן אין דין אתנן?

לפי הב"ח הדברים מובנים, שלדבריו גם בחייבי כריתות יש דין קלב"מ. הא כיצד? הב"ח לומד שרבנן ורבי נחוניא בן הקנה לא נחלקו אלא בחייבי כריתות שאין בהם שום צד מיתה, אלא חיוב הכרת בלבד (כגון העושה מלאכה ביוה"כ). לפי רבי נחוניא בן הקנה בכל זאת אמרי' קלב"מ ורבנן חולקים. אולם בעריות (גם בחייבי כריתות) יש תמיד צד מיתה נוסף, שמלבד מיתת בי"ד שיש בהם יש גם דין יהרג ואל יעבור, והוי כעין חייבי מיתה ואמרינן קלב"מ!

לכן אין לחייב שבועה על תביעת אתנן שהרי מסתמא היא נדה והוי חייבי כריתות שיש בהם צד של יהרג ואל יעבור ובזה מודים רבנן שאמרי' קלב"מ.

ג. הרודף אחר הערוה מצילים בנפשו

במקום נוסף (אבה"ע ח"ב ס"י קס) מוסיף על כך החת"ס: גם אם נאמר שמצד יהרג ואל יעבור גרידא אין קלב"מ, מ"מ הרי הדין 'ואלו שמצילים אותם בנפשם - הרודף אחר הערוה' (סנהדרין עד). אם כן, תוך כדי מעשה האיסור מרחף על ראש עוברי העבירה אפשרות מיתה. לגבי רודף ראינו שהעובדה שניתן להורגו פוטרת אותו ממנו.

יש לשאול על החת"ס, שהרי ניתן להצילו בנפשו כל עוד הוא רודף אחר הערוה אך כאשר התחיל במעשה כבר לא מצילים אותו בנפשו. חיוב הממון

הוא רק בעבור המעשה. אם כן חיוב המיתה והממון אינם באותו זמן, ולא אומרים בזה קלב"מ?

האמרי בינה (בשני מקומות: טו"נ סי' לא; דיינים סי' יז) מביא את דברי החת"ס הנ"ל ומעיר עליהם, ותו"ד: הרי דין 'אלו שמצילים בנפשם' הוא רק כאשר רודף אחר הערוה והיא אינה רוצה והרי היא אנוסה והדין הוא שהורגים אותו כדי להציל את הנרדפת מפגם (עי' מנ"ח מ' תר), אולם כאשר האשה מעוניינת בביאה (ובנדון דידן יש הסכם ביניהם, שהרי התחייב לה אתנן) ההלכה היא שאין מצילים אותו בנפשו, ומעתה נפל כל היסוד לתרוץ החת"ס.

יש מיישבים קושייתו על החת"ס, שאפשר שכל התרצותה היא רק כיון שמתחייב לה אתנן. אם נאמר שאינו חייב לה אתנן אינה רוצה, ומצילים אותו בנפשו.

ד. הסכם עבודה אסור

יש לדון בהסכם ממון/ עבודה שכרוך באיסור. במשנה שביעית (ה, ח), הדין לפי ב"ה שמותר למכור לחשוד על השביעית דבר שיכול להשתמש בו להיתר, כגון פרה כיון שיכול לעשות בה מלאכה מותרת או לשוחטה. אולם אם מפרש שישתמש בכך לאיסור, כגון שמבקש לפרוט מעות כדי לשלם לפועליו בשביעית – אסור לתת לו. הרמב"ם בפיהמ"ש לומד שהאיסור הוא משום מסייע לדבר עבירה.

ר' יונה עמנואל (המעין תשמ"ב) מקשה שהרי הפועלים כבר עבדו באיסור בשדה בשביעית. אם העבודה כבר נעשתה הרי הוא חייב להם כסף, בפשטות. ומדוע לא יפרוט עבורו כסף זה שהוא חייב להם, ומקיים בזה מצוות עשה של 'ביומו תתן שכרו'?

בשו"ת משנת יוסף (סוף ח"ב) מביא משו"ת מערכי לב (סי' קיג), האם יכול שליח לעשות דבר איסור לתבוע שכרו מהמשלח. מסברא הוא טוען שפטור, שלא יהא חוטא נשכר (צ"ע- כאן גם בעה"ב חוטא וירווח שפטור מלשלם?). ודן בראיות לכאן ולכאן.

לאחר מכן מביא דברי נתיבות המשפט במי ששכר עדי שקר, וכעת כשבית הדין גילו שהם שקרנים הוא תובע מהם את כספו בחזרה. הנתיבות אומר

שפטורים, בניגוד לדיין שנטל שוחד שצריך להחזירו, ועיין שם הוכחותיו.¹ על כל פנים משמע שלכתחילה אסור להם ליטול שכר עבור עדות שקר (מאזנים למשפט), וכל הנידון הוא רק אם צריכים להחזיר. אך מה המקור לכך?

בסוף התשובה מסיק שיש לחלק בין מצב שלא יכול לעשות בהיתר, שאז אינו יכול לתבוע שכר מלאכת האיסור, לבין מצב שהיה ניתן לעשותו בהיתר שיכול לתבוע. כגון גם אם בא על נדה, כיון שהיה יכול לייחדה לו והיא תטבול לנידותה, גם אם לא עשתה זאת הוא מתחייב בתשלום עבור המעשה וניתן להוציאו בדיינים, כפי המבואר ברמ"א הנ"ל.

יש להקשות: הרי מצאנו 'אתנן אסרה תורה אפילו בא על אמו', למרות שאין היכי תימצי של היתר במעשה שם? ואין לומר שאכן אינו יכול לתבוע ממון זה, שהרי רש"י (באחד הפירושים) אומר שיכולה לתפוס?

ה. חיוב תשלום בגין איסור

החת"ס (חו"מ סי' כז) מקשה: למאי דקיימא לן שמקח שנעשה באיסור אינו קונה (יעויין שו"ע חו"מ סי' רח סמ"ע סק"ג ושי"ך סק"ב סביב דין 'אי עביד לא מהני'), אם כן אתנן במה יקנה, הרי לא נקנה אלא ע"י ביאת איסור? הא לא קשיא, שיש לומר ששאני הכא שגלי קרא שיש מושג של 'אתנן' למרות שזהו הסכם של איסור. לפי זה יש לומר שהואיל וכל המושג של אתנן הוא חידוש, ואלמלא חידוש התורה הקנין לא היה חל כלל אין לך בו אלא חידושו ורק כאשר תפס וכדו' יהיה אתנן אך בלא זה אין אפשרות לתבוע תשלום האתנן.

כך נבין את הב"ח הנ"ל שנקט שאין להישבע על כפירת אתנן כיון שאף אם יודה יהיה פטור. (אמנם זו לא כוונת הב"ח שהקשה מצד אחר, אך יש ליישב דבריו מכיוון אחר).²

האמרי בינה (הלי' דיינים הנ"ל) מציין שבדברי החת"ס אנו רואים דין מחודש שהסכם של איסור אינו מחייב בתשלומים. לפי זה יש נפ"מ גדולה בין אביי

¹ הנוטל שוחד צריך להחזיר את הכסף (חו"מ סי' ט) למרות שהנותן נתן בלב שלם, מדוע? הפוסקים דנו בכך רבות, והציעו כמה נימוקים: כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני, ועוד. אפשרות נוספת (מנ"ח) - שוחד הוא כתשלום עבור הדין, וכיון שדיין שקיבל שוחד דינו בטל, צריך להחזיר את השוחד.

² לדברי החת"ס מיושבת הקושיא הנ"ל. בעלמא אכן בהסכמים של איסור אינו מתחייב בתשלומין, מלבד אתנן בו חידשה התורה דין מיוחד.

לרבא, אי כ' מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, והרי הגמרא בתמורה (ו,א) מחפשת נפ"מ ביניהם ולא מוצאת. לדברי החת"ס הנפקא מינה היא במקח של איסור האם יוצא בדיינים או לא!

לכן טוען האמרי בינה, אין להביא כלל ראייה מדין אתנן. אין כאן כל תשלום עבור האיסור. האיסור הוא מעשה העבירה, אך תשלום עבור מעשה זה אינו איסור. לכן חייב לשלמו מדינא, ולא שייך לומר אי עביד לא מהני [וכיוצא בזה מפורש בר"ן ורא"ש (ע"ז סב) 'והא קמחסרה משיכה'].

עין בזה בדברי הרב זוין בספרו לאור ההלכה (לגבי משפט שיילוק).